

Karoliina Haverinen

Virke on sisältönsä muotoinen?

Pohdintaa lause- ja virkerakenteista

Claire Kehrwald Cook (1985) vakuuttaa, että lauseiden paranteleminen sujuvammiksi ja tyylikkäämmiksi voi olla oikeasti hauskaa, ja sitä se minusta yleensä onkin. Olen mielestäni melko hyvä tunnistamaan sanahelinää, heikkoja ja staattisia verbejä ja turhia passiivimuotoja. Myös mahtipontiset ja sisällöttömät substantiivit joutavat (Cookin mukaankin) romukoppaan. Cookin mielestä maailmassa kirjoitetaan aivan liikaa jaarittelevia ja kapulakielisiä tekstejä, koska ihmiset ovat tottuneet lukemaan sellaisia. Olen samaa mieltä, ja olisikin tärkeää, että kieleen kiinnitettäisiin enemmän huomiota.

Kielenhuolto on minusta mukavaa ensinnäkin siitä syystä, että arvostan kieltä. Kieli ei ansaitse tulla kaltoin kohdelluksi eikä kenenkään pitäisi joutua lukemaan huonoa tekstiä. Arvelen kielenhuollon olevan minulle tärkeää myös siksi, että se on tapa luoda järjestystä kaaokseen. Pieni oikoluku ei aiheuta sen suurempia tunteita, mutta kun pääsen muokkaamaan lauseiden, virkkeiden ja kappaleiden rakenteita, voin melkein kuulla palasten loksatelevan kohdalleen.

Lauseiden ja virkkeiden tyylistä puhuttaessa voidaan tunnistaa kaksi toisistaan eroavaa tyyliä (esim. Fish). Alistainen tyyli (*subordinate style*) tuo esiin syy–seuraus-suhteita, hierarkisuutta ja temporaalisuutta. Yksinkertaisimmillaan se voi tarkoittaa virkettä, jossa on päälause ja sitä täydentävä sivulause. Lisäävä, additiivinen tyyli (*additive style*) taas yhdistelee virkkeitä ja niiden lauseita sattumanvaraisemmin. Tyyli tekee tekstistä aukkoisen ja monitulkintaisen, sillä asioiden väliset suhteet saattavat jäädä lukijan tulkinnan varaan.

Jälkimmäisestä tyylistä mieleeni tulee Petri Tammisen novellikokoelma *Elämiä* (1994), jossa lyhyet novellit on kirjoitettu tiiviillä, lähes pelkästään päälauseita sisältävillä virkkeillä ilman sidoskeinoja. Syy–seuraus-suhteet ja ajan kulumisen arviointi jäävät lukijan tulkinnan varaan.

Olavi oli seitsemäs lapsi. Äiti kuoli varhain. Isä ilmestyi luokan ovelle ja vei Olavin kesken tunnin. Ajettiin pyörällä lumista suoraa. Olavi pudotti sukset tarakalta. "Sinusta ei tule ikinä mitään", isä sanoi. (Petri Tamminen, katkelma novellista *Olavi* kokoelmasta *Elämiä*, 1994.)

Tammisen virkkeitä voisi kuvailla ytimekkäiksi. Usein kirjoittamisessa ja editoinnissa kannustetaan kaiken ylimääräisen karsimiseen. Cookin mukaan virke voi kuitenkin olla liian tiiviiksi puristettu, joten aivan minimalistiseen ilmaisuun ei ole syytä pyrkiä. Minua viehättävät yleensä napakat mutta ilmavat virkkeet, enkä välitä pitkistä ja polveilevista rakenteista. Varsinkin tietokirjallisuudessa ne ovat uuvuttavia.

Vaikka Cook (1985) kehottaakin muokkaamaan monimutkaisia virkkeitä selkeämmiksi ja karsimaan pois kaiken, mikä on karsittavissa, hän kuitenkin toteaa, ettei pitkä virke välttämättä aina ole raskas. Jos virkkeen jokaisella sanalla on merkitys ja oikea paikka, se voi olla miellyttävä pituudestaan huolimatta. Ihailen kirjailijoita, jotka osaavat romaaneissaan käyttää pitkiä virkkeitä tarkoituksenmukaisesti, kuten Minna Rytisalo ja Sirpa Kähkönen. Virkkeet ovat maalailevia, ajatusta koko ajan eteenpäin vieviä. Niissä ei ole hankalia kiilalauseita, eikä niissä tarvitse palata taaksepäin ymmärtääkseen virkkeen ajatuksen. Näitä maalailevia virkkeitä kuitenkin tasapainottavat ja tekstiä rytmittävät lyhyet, toteavat virkkeet.

Ylös ja alas ja valo oli kääntynyt rannan ja navetan väliin, saunalla oli tulet, sormissa savun tuoksu, ruohikolla muurahaisten polku, kesässä korkein hetki, ja elämässä, mutta sitä ei tiennyt. Olkaa kiitollinen siitä mitä saitte, niin ne sanoivat, mutta minä en voi, koska ikinä minulla ei ole sitä iltahetkeä, johon palata, kun sinä istuit rappusilla minun vieressäni, kun kuulin keveän hengityksesi ja olin jo niin varma itsestäni että uskalsin katsoa. (Minna Rytisalo, *Lempi*, 2016, 19.)

Ehkä minua kiehtoo sekä Rytisaloon että Kähkösen käyttämässä kielessä se, että kieli tuntuu olevan aina kuhunkin romaanin tilanteeseen sopivaa. Kielessä, sen rakenteessa, sanastossa ja rytmisissä, välittyy teoksen kulloinenkin tunnelma tai tapahtuma. Tässä toteutuu mielestäni oivallisesti yleinen ajatus siitä, että muodon pitäisi vastata sisältöä.

Kieltä voidaan tarkastella kahden vastakkaisen näkemyksen kautta. Kieli on sisällön esittämisen väline, mutta toisaalta sisältö ja sen tarkoitukset palvelevat kieltä. Nämä näkemykset yhdistyvät sellaisissa lauseissa, joiden muoto heijastelee sisältöä. Fishin mukaan tehokkaat viestit, jotka eivät jätä tilaa vastaväitteille, esitetään ytimekkäinä lauseina. Esimerkkeinä tästä toimivat mm. aforismit ja sananlaskut. Samalla logiikalla voidaan ajatella, että laajoja ja monitahoisia ajatusketjuja kuvataan luonnollisesti mutkikkaammin virkerakentein.

Olen kuitenkin sitä mieltä, että monimutkaiset asiat eivät edellytä monimutkaista kieltä. Senhän pitäisi olla päinvastoin. Mitä haastavampi sisältö, sitä tärkeämpää on, että kieli on selkeää. Olen ymmärtänyt omakohtaisesti sisällön ja kielen yhteyden, kun olen tehnyt tutkielmaani. Jos en itse ymmärrä lukemaani, en pysty kirjoittamaan asiaa selkeään muotoon. Kun olen saavuttanut ymmärryksen, löytyvät oikeat sanat ja lauserakenteet luonnostaan.

Sanotaan, että kun hallitsee lauseiden (virkkeiden) rakentamisen taidon, alkaa ymmärtää niitä ja sitä mukaa arvostaa niitä. Pohdin, onko taito ja ymmärrys nurinkurisessa järjestyksessä. Jos ajattelen arkijärjelläni ja opettajan kokemuksellani, aivan ensimmäiseksi tutustumme oppilaiden kanssa erilaisiin lause- ja virkerakenteisiin tutkimalla tekstejä. Yritämme mallien avulla havainnoida, miten samaa asiaa voi ilmaista erilaisin rakentein. Sitten pyrimme siirtämään opin käytäntöön. Ehkä menetelmä voisi toimia myös niin, että mentäisiin suoraan käytäntöön ja sitten tarkasteltaisiin, mitä on saatu aikaan.

Opettajan työssä olen huomannut, että paljon lukevat ja kirjoittavat oppilaat erottuvat kirjoittajien joukosta paitsi laajan sanavaraston myös monipuolisten virkerakenteiden takia. Tämä voi olla todiste mallioppimisesta: Kun lukee paljon ja monipuolisesti kirjallisuutta, omaksuu toimivia kielen rakenteita. Tämän kääntöpuoltahan Cook tuskailee: Luetaan vain kehoja tekstejä ja sen takia myös kirjoitetaan huonosti. Vähän lukevat oppilaat kirjoittavat yksinkertaisia, usein pelkän päälauseen sisältäviä virkkeitä, jotka jatkuvasti käytettynä tekevät tekstistä töksähtelevän. He saattavat myös käyttää rakenteita ja sanoja, joiden arvelevat kuulostavan asiatyylisiltä ja ehkä hienoiltakin. Kuitenkin tottumattomuus kielelliseen ilmaisuun aiheuttaa sen, että yritykset menevät usein pieleen ja lopputuloksena on lauseenvastikekimppuja, joiden sisältö on hämärtynyt.

Lauseita, virkkeitä ja kieltä ylipäätään voi arvottaa, vaikka yksiselitteisiä hyvän lauseen määritelmiä ei mielestäni voikaan esittää. On helppo todeta, että jokin lauserakenne on selkeämpi ja toimivampi kuin toinen, jokin yksittäinen sana kuvaavampi kuin sanaliitto. Loppujen lopuksi yksittäisiä ilmauksia tärkeämmäksi muodostuvat konteksti ja lukijan odotukset. Missä teksti julkaistaan, kuka sen lukee ja mitä hän tekstiltä odottaa?

Lähteet:

Claire Kehrwald Cook: artikkeli *Loose, baggy sentences* teoksessa *How to Edit Your Own Writing* (1985)

https://moodle.jyu.fi/pluginfile.php/295541/mod_resource/content/1/LOOSE%2C%20BAGGY%20SENTENCES.pdf

Referaatti Stanley Fishin artikkelista *The Subordinating Style*

https://moodle.jyu.fi/pluginfile.php/295531/mod_resource/content/1/Alisteisten%20lauseiden%20tyyli.pdf

Referaatti Stanley Fishin artikkelista *The Additive Style*

https://moodle.jyu.fi/pluginfile.php/295532/mod_resource/content/1/Karttuvien%20lauseitten%20tyyli.pdf